

Дата 26.10.2021

Урок № 3-4

Тема: Поняття норми в сучасній українській мові. Типи норм. Нормативне і ненормативне мовлення. Лексична норма. Лексичне значення слова. Лексична помилка.

Мета: ознайомити із нормами сучасної української літературної мови; типами норм, зокрема лексичної; дати поняття нормативного та ненормативного мовлення розвивати культуру мовлення; навчити вести бесіду про культуру спілкування в різних ситуаціях; прививати прагнення оволодівати літературною українською мовою.

Матеріали до уроку:

1. Розповідь викладача про мовні норми .

Сучасна українська літературна мова в обох своїх різновидах — писемному й усному — становить оброблену, відшліфовану, упорядковану вченими, письменниками, іншими видатними діячами культури форму загальнонародної національної української мови.

Найголовніша ознака літературної мови — це її **унормованість**, властиві їй норми. **Мовною нормою** є будь-яке усталене й загальноприйняте в мові явище — звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, той чи той різновид словосполучення чи речення, синтаксичної нечленованої конструкції. Кожне з цих явищ сприймається як зразок і як обов'язкова одиниця для використання всіма носіями мови. Наприклад, іменники III відміни в орудному відмінку однини закінчуються на -ю (молоддю, ніччю, сіллю). Тільки з таким закінченням і належить уживати ці форми слів. Закінчення -ю в цьому випадку нормативне, є однією з морфологічних норм мови. Її характеристика, опис мають називу мовного правила. Теорія морфології, фонетики, усіх інших розділів науки про мову якраз і виявляється в морфологічних, фонетичних та інших мовних правилах. У вигляді мовних правил мовні норми найповніше й у певній системі викладено в словниках, підручниках і посібниках з граматики, фонетики, орфографії тощо.

Види мовних норм:

1. **Фонетичні норми.** Стосуються закріпленого у всенародній літературній практиці вимовляння голосних і приголосних звуків, різних сполучень звуків: наприклад, у слові джерело перший звук є злитим [ʃ] і саме так слід його вимовляти; обидва звуки [e] в ненаголошенні позиції вимовляємо як [ей], тобто з певним наближенням до [и], а звуки [r] та [l] мають у цьому слові таку ж природу, як і поза словом.
2. **Лексичні норми.** Охоплюють ті лексичні значення слів мови, які закріпилися за словами. Наприклад, на означення зустрічі двох чи кількох осіб (здебільшого за домовленістю) вживається слово побачення, а не зображення (діалектизм).
3. **Фразеологічні норми.** Виявляються в такому вживанні фразеологізмів (стійких словосполучень), коли не споторюються їхній зміст і граматична будова. Наприклад: за боки братися, тобто «сильно сміячися»; на вудочку попастися — «дати себе ошукати, обдурити».

4. Морфологічні норми. Полягають у правильному вживанні морфем (значущих частин слова). Наприклад, іменники солдат, відкриття слід уживати в родовому відмінку у множині тільки із закінченням -ів (солдатів, відкриттів).
5. Синтаксичні норми. Виявляються в усталених зразках побудови словосполучень, речень, у способах поєднання слів і речень. Наприклад, нормою є вживання форм словосполучень два (три, чотири) зошити, п'ять зошитів (а не два зошитів чи п'ять зошити).
6. Стилістичні норми. Дотримання їх забезпечує найбільш раціональне вираження думки за певної конкретної життєвої ситуації, оскільки при цьому максимально враховуються мета, характер мовлення і стильова приналежність слів (уживаються слова урочистого звучання або фамільярні, згрубілі, з тим чи тим значенням суб'єктивної оцінки — зменшеності чи зневажливості тощо); унаслідок цього мовне оформлення поетичного твору відрізняється від оформлення заяви, замітки до газети чи наукової праці з хімії; допускається лише певна синтаксична сполучуваність певного слова з іншими. Наприклад, стилістично нормативними є словосполучення у змаганнях беруть участь (а не приймають участь), екзамени складають (а не здають) тощо.
7. Орфоепічні норми. Виявляються в усталеному, закріплена традицією вимовлянні ненаголошених голосних звуків, дзвінких і глухих приголосних, різних звукосполучень, окремих граматичних форм, у правильному наголошуванні слів. Наприклад, дзвінкі приголосні в кінці слів треба вимовляти без оглушення, дзвінко (дуб, діловод, мороз, трикотаж); слова ознака, предметвимовляємо за наголосом на другому складі, а в словах сімдесят, вісімдесят наголошуємо останній склад.
8. Орфографічні норми. Представлені в обов'язкових написаннях слів. Наприклад, префікси роз-, без-, від-, над- завжди пишемо однаково: розбити і розпитати, відробити і відпрацювати.
9. Пунктуаційні норми. Визначаються правилами вживання розділових знаків у письмовому тексті.
2. Робота з підручником
- 2.1. Виконання вправи 2, ст. 14.
3. Розповідь викладача про лексичні мовні норми.
- 3.1 Спостереження над мовним матеріалом
- Прочитайте речення. Чи трапляються в них порушення лексичної норми? Як слід сказати правильно?
1. Моя сестра постійно притримується дісти. 2. У кожного мешканця будинку на дверях був поштовий ящик. 3. З нашого залізничного вокзалу відходять поїзди далекого слідування. 4. Приведи, будь ласка, приклад на вивчене правило.
- Лексичні мовні норми** охоплюють ті лексичні значення слів мови, які закріпилися за словами. Словам притаманне **лексичне значення**-зміст слова; історично закріплена у

свідомості людини співвіднесеність слова з певним предметом, станом, дією. Граматичне значення слова залежить від частини мови, до якої належить конкретне слово.

Висока культура мови не можлива без високої загальної культури: можна навчитися говорити без помилок у вимові, правильно ставити наголос у словах, грамотно будувати речення тощо... Говорити правильно—означає дотримуватися норм літературної норми; говорити точно—це вміти з усього багатства близьких за семантикою слів вибрати в конкретній мовленнєвій ситуації найбільш вдалі, доречні, стилістично віправдані; говорити виразно—означає добирати слова образні, які викликають уявлення, дають емоційну оцінку відтворюваному. Плутанина близько звучних слів призводить до лексичної помилки.

Лексичні помилки

1. Уживання слів у невластивому йому значенні.
2. Невдалий добір синонімів або невміння їх підбирати, у тому числі і контекстуальних.
3. Сплутування різних за значенням, але близьких за звучанням (пароніми).
4. Уживання зайвих слів (plenazmi).
5. Лексичні анахронізми, тобто слова, що не відповідають нормам певної епохи.
6. Порушення лексичної сполучуваності слів.
7. Повторення спільнокореневих слів (тавтологія).
8. Змішування однозначних і багатозначних слів.
9. Змішування багатозначних слів і омонімів.
10. Неправильне вживання слів іншомовного походження.
11. Зайві в мовленні, беззмістовні слова (слова-паразити).
12. Сплутування українських і російських слів.
13. Невіправдане калькування російських слів та словосполучень.
14. Неправильне вживання міжмовних омонімів.
15. Вживання фразеологізмів у невластивому значенні.
16. Перекручення фразеологізмів, змішування елементів двох фразеологізмів.
17. Невіправдане вживання застарілої лексики (архаїзмів).
4. Робота з підручником
  - 4.1. Опрацювання сторінок 18-19.

4.2 Виконання вправи 2.

4.3. Редагування словосполучень

Лексика української мови формувалася на протязі (протягом) довгого історичного розвитку. Мова являється (є) неоціненим скарбом народу (народу). У становленні мовних літературних норм головну роль зіграла (відіграла) художня література. Мова існує в усній і письмовій (писемній) формах. Мова наша живе не дивлячись (незважаючи) на заборони і переслідування на протязі (протягом) століть. Творцем літературної мови стає культурна особистість.

4.4 Культура мовлення.

«Люди, які не дбають про культуру власної мови, часто помилково кажуть: «Я вибачаюся». Так сказати не можна, бо частка –ся означає себе, отже виходить, що людина вибачає саму себе, тимчасом як уважає, що завинила чи помилилась перед кимось», - читаємо у Бориса Антоненка-Давидовича.

Як просити вибачення у людини?

Вибачте! Даруйте! Прошу пробачення! Пробачте, будь-ласка! Перепрошую.

Питання для контролю:

- Чим характеризується літературна мова?
- Що називаємо лексичною нормою?
- Назвіть норми сучасної української літературної норми.

1. Рефлексія

-Чим саме тема уроку може допомогти вам підвищувати культуру власного мовлення?

2. Повідомлення домашнього задання

1. Законспектувати матеріал лекції та вивити його
2. Теоретичний матеріал за підручником.
3. Впр. 4 (завдання Б), ст.15-16.; Впр.5, ст.20.

**Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту
y.levchuk2976@gmail.com**

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.